

“BEGIM” UNVONINING TURLI SULOLA VA MINTAQALARDAGI AHAMIYATI

Mushtariybegim Xolmirzayeva

TDSHU, Sharq sivilizatsiyasi va falsafa fakulteti

2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: I. Xudoynazarov

Annotatsiya: *Ushbu maqolada “begim” unvonining turli mintaq va davlatlardagi ahamiyati yoritib berilgan. Ushbu soʻz bir vaqtning oʻzida ham unvon, ham isim, shuningdek, tarixiy atama sifatida ham qoʻllaniladi. Maqolada unvonning amaldagi qoʻllanilishi va bu soʻzdan foydalanadigan davlatlar yuzasidan atroflicha tahlil keltirilgan.*

Kalit soʻzlar: *Begim, sulola, Boburiylar, musulmon, begum, Gulbadanbegim, bigim, Hindiston, Boburnoma, begom, Humoyunnoma, Usmonlilar, Pokiston.*

“Begim” soʻzi turli davrlarda turlicha maʼnolarni anglatgan va bu bevosita sulola va mintaqaga ham aloqador hisoblangan. “Begim” unvoni tarixiy manbalarga koʻra, asosan Markaziy Osiyo va Hindiston hududidagi yirik sulolalar, jumladan, Temuriylar va Boburiylar sulolasida nufuzli ayollarga berilgan unvondir. Bu unvon odatda imperatorlarning bosh xotinlariga, qizlariga va baʼzan opa-singillariga berilgan¹. Begim soʻzining maʼnosi “soylu ayol” yoki “saroy ayoli” maʼnolarini anglatadi. Quyida ushbu tarixiy atamaning bir nechta maʼno va vazifalarini koʻrib chiqamiz. Turkcha “bey” unvonining ayollarga nisbatan ishlatiladigan shakli boʻlib, uning “begim” (beg+i+m), “bigim”, “begum”, “begam” kabi turli koʻrinishlari mavjud. Hindistonda bu unvonga 1526-yilgacha duch kelinmagan boʻlsa-da, uning Temuriylar sulolasida qoʻllanilganligi manbalarda uchraydi. Hindistonda Boburiylar sulolasi hukm surgan davrlarda (1526-1858) hukmdorlarning onasi, singlisi, xotini, beva ayollari kabi oila aʼzolariga berilgan unvondir. Boburning “Vaqoe” va Gulbadan

¹ Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. –T.: “OʻQITUVCHI”. 2008. 19-b.

Beginning “Humoyunnoma” asarlarida begimlar haqida batafsil ma'lumotlar keltirilgan. Ushbu manbalarda ularning nasl-nasab shajaralari va Bobur hamda Humoyunshoh davridagi faoliyatlari tasvirlangan.

XVI asrning eng mashhur begimlari sifatida Oq Begim, Oppoq Begim, Oysha Sulton Jo'li, Dildor Begim, Gavharshod Begim, Gulbadan Begim, Gulchehra Begim, Gulizar Begim, Gulruh Begim, Xonzoda Begim, Xadicha Begim, Mohim Begim, Mahduma Begim, Ma'suma Begim, Mehr Bonu va Mehri Jahon Begimlar ko'riladi. Tarixda muhim ahamiyat kasb etgan bir nechta “begim” unvoniga sazovor bo'lgan shaxslarni ko'rib chiqishga harakat qilamiz². Birinchi navbatda Boburiylar sulolasiga mansub buyuk malika Mirzo Boburning qizi Gulbadanbegim faoliyatiga nazar tashlaymiz. Gulbadan Begim Zahiriddin Muhammad Boburning Dildor Begim ismli xotinidan tug'ilgan uchinchi qiz farzandidir. 1523-yilda Kobulda tug'ilgan. Onasi Dildor Begim (asl ismi Soliha Begim bo'lgan) Mirzo Boburning amakisi Sulton Mahmud Mirzoning qizi edi. Gulbadan Begim o'z zamonasining oqila, donishmand ayollaridan edi. U jiyani Jaloliddin Akbar podshohning “Firdavs makon va jannat oshyon Hazrat haqidagi voqealardan nimaiki bilsangiz, yozingiz”, — degan ishorasiga muvofiq, “Humoyunnoma” nomli ajoyib va muhim tarixiy asarini yozishga kirishadi. “Humoyunnoma” Bobur podshoh bilan Humoyun podshohning hayot tarzi va sarguzashtlarining muxtasar tarixi bo'lib, mantiqan “Boburnoma”ning davomidir. Mir Mahdi Mirzoning “Tazkirat ul-havotin” asarida keltirilgan “Sevgisiz hayotda ma'no yo'q” mazmunidagi ikki baytiga qaraganda, Gulbadan Begimning g'azaliyotdan ham xabari bo'lgan. Bu ham bo'lsa “begim” unvoniga muyassar bo'lgan ayollarning davlat, jamiyat va tarixida o'rni nihoyatda kattaligidan dalolat beradi. Bige Begim Nosiriddin Humoyunshohning xotinidir. Boburiylar davlatining buyuk shohlaridan Jaloliddin Akbarning onasi Hamida Bonu Begim hisoblanadi. Nuriddin Jahongirning xotini Nur Mahal yoki Nur-i Jahon ham saroyning nufuzli begimlaridan bo'lgan. Jahongirning o'g'li Shahriyorning xotini esa Ladili ismli begim edi. Shoh Jahon esa avval Padishoh Begim unvonini olgan Jahanoro bilan

² Gulbadanbegim Zahiriddin Muhammad Bobur qizi. Humoyunnoma. Ahmad Qurbonbekov. –T.: “O'zbekiston NMIU”. 2016. 35-b.

turmush qurgan. Jahanoro Mumtoz Mahal nomi bilan mashhur bo‘lib, uning sharafiga Toj Mahal kabi mashhur me‘moriy obida qurilgan. Mana, barcha xatolarni tuzatib, matnni yanada yaxshilangan shaklda taqdim etaman: Unga davlat xazinasidan 1 million rupiya ajratilgan, Podishoh Begim unvonini olgach esa, bu mablag‘ yana 600 ming rupiyaga ko‘paytirilgan. Avrangzebning begimi esa yiliga 1,2 million rupiya miqdorida nafaqa olgan. Boburiy imperatorlarining turmush o‘rtoqlari haqida gap ketganda, bu unvon faqat imperatorning bosh xotiniga berilishi mumkin edi. Bu unvon birinchi marta imperator Boburning bosh rafiqasi bo‘lgan Mohim Begimga berilgan. Humoyun davrida esa bu unvon Bega Begim qo‘lida bo‘lgan. Keyinchalik esa Hamida Bonu Begimga berilgan³. Jahongir bu unvonni o‘zining bosh rafiqasi Soliha Bonu Begimga, so‘ngra uning vorisi (o‘limidan keyin) Nur Jahonga beradi. Imperator Shoh Jahon bu unvonni o‘zining bosh rafiqasi Mumtoz Mahalga topshirgan, ammo u vafot etganidan keyin uni qizi Jahonora Begimga bergan⁴. Imperator Muhammadshoh bu unvonni o‘zining bosh rafiqasi Badshoh Begimga bergan. Bu unvon shuningdek, imperatorning qiziga, masalan, imperator Shoh Jahonning qizi malika Jahonara Begim va imperator Avrangzebning qizi malika Zinat-un-Nissaga berilgan. Ularning ikkalasi ham butun umri davomida bu unvonni olib yurgan. Ular xizmat vazifalaridan tashqari madaniy, ijtimoiy, xayriya ishlari bilan ham shug‘ullanganlar. Begimlar nafisligi, donoligi va yetakchilik fazilatlarini bilan mashhur edi. Begim unvoni zodagon ayollarga beriladigan sharaflı unvon bo‘lib, ularning mavqei va obro‘-e‘tiborini ifodalaydi. Ayrim hollarda bu unvon imperatorning singlisiga ham berilgan. Avrangzeb bu unvonni opasi Roshanara Begim va Jahonara Begimga berdi. Temuriy Shohzodiy unvonga ega bo‘lganida, bu „malikalar orasidagi imperator“ degan ma‘noni anglatadi. Boburiylar imperiyasining 1858-yilda inglizlar tomonidan tugatilishi bilan “begim” unvonining nufuzi ham

³ <https://islamansiklopedisi.org.tr/begum>

⁴ https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Ta%C3%A7l%C4%B1_Beg%C3%BCm

yo‘qotildi. Shunga qaramasdan, Hindistonning bir qancha joylarida musulmon idorachilarning ayollari “begim” unvonini saqlab qoldi. Safaviylarning Og‘a xonlarining xotinlari va qizlari ham bu an’anani davom ettirdilar. Xususan, shoh Ismoilning nikohli rafiqasi Tojli Begim (asl ismi Bilgi Honim) bunga yaqqol misoldir⁵. Asli Shomli turkmanlardan bo‘lgan Abidin xonning qizi yoki Musullu turkmanlaridan Hamza Bek Bektoshlining o‘g‘li Muhammad Bekning qizi bo‘lganligi tahmin qilinadi. 1504-yilda Ismoil Safaviy tomonidan amalga oshirilgan yurishda Asta qal’asidan topilgan va keyinchalik haramga kiritilgan. G‘arbiy va sharqiy Pokistonda, Hindistondagi musulmonlar orasida “begim” unvoni juda ommalashgan. Bugun ham foydalanilayotgan bu unvon Pokistonning asoschisi Muhammad Ali Jinnaning singlisi Fotima Jinnaning ham unvonidir. Pokistondagi juda kambag‘allarni hisobga olmaganda, har bir turmush qurgan ayol bu unvondan “xonim” shaklida foydalanmoqda. So‘nggi vaqtlarda bu so‘z kamaygan bo‘lsa-da, yangi tug‘ilgan qiz farzandga bu isimni qo‘yish an’ana tarziga aylangan. Shuningdek, Turkiya hududida ham bu tarixiy unvonning Begüm ko‘rinishidagi ayollarga beriladigan isim shakli mavjud.

Xulosa qilib aytganda, birgina atama yoki so‘z tarixning turli davrlarida jamiyat hayotida muhim rol o‘ynaydigan birlik vazifasini o‘tashi mumkin. Birinchidan, bu unvon faqat ramziy emas, balki amaliy ahamiyatga ham ega bo‘lgan. Begimlar davlat boshqaruvida maslahatchi sifatida qatnashgan, madaniyat va san’at rivojiga katta hissa qo‘shgan. Masalan, Mumtoz Mahal sharafiga qurilgan Toj Mahal begimlarning madaniy merosga ta’sirining yorqin namunasi hisoblanadi. Ikkinchidan, “begim” unvoni Boburiylar davridan keyin ham boshqa musulmon davlatlarida, jumladan, Pokiston va Hindiston hududlarida keng tarqalgan. Zamonaviy Pokistonda “begim” so‘zi hurmat unvoni sifatida ishlatilib, saroydagi tarixiy roldan meros qolgan an’analarni saqlab kelmoqda. Uchinchidan, “begim” unvoni nafaqat ayollarga hurmat ko‘rsatilgan unvon sifatida, balki jamiyatda ayollarning kuchli va samarali rollar o‘ynagan davrni ko‘rsatuvchi bir belgi sifatida ham qabul qilinadi. Ushbu unvon bilan birga kelgan ijtimoiy mavqe, o‘sha davrning ayol liderlik tushunchasiga oid

⁵ <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/tarix/temuriy-malikalar/gulbadan-begim>

muhim ma'lumotlarni taqdim etadi. Shuningdek, bu unvon turli madaniyatlarda va geografiyalarda ayollarning siyosiy, madaniy va diniy faoliyatlarda ishtirok etish darajasini ko'rsatuvchi bir ko'rsatkichdir. Xulosa qilib aytganda, "begim" unvoni Boburiylar, Safaviylar, turklar va O'rta Osiyo madaniyatlarida ayollarning zehni va nufuzini simvolizatsiya qiluvchi muhim bir atamadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. –T:, "O'QITUVCHI". 2008. 19-b.
2. Gulbadanbegim Zahiriddin Muhammad Bobur qizi. Humoyunnoma. Ahmad Qurbonbekov. –T:, "O'zbekiston NMIU". 2016. 35-b.
3. <https://islamansiklopedisi.org.tr/begum>
4. <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/tarix/temuriy-malikalar/gulbadan-begim>
5. [https://uz.m.wikipedia.org/w/index.php?title=Podshoh_begim_\(unvon\)&wprov=ra](https://uz.m.wikipedia.org/w/index.php?title=Podshoh_begim_(unvon)&wprov=ra)
6. https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Ta%C3%A7l%C4%B1_Beg%C3%BCm